

सोमाहुतिर्भागवः। अग्निः। त्रिष्टुप्

हुवे वः सुद्योत्मानं सुवृक्तिं विशामग्निमतिथिं सुप्रयसम्।

मित्र इव यो दिधिषाय्यो भूहेव आदेवे जने जातवेदाः ॥ २.००४.०१

मित्र इव- सखेव । यः । जातवेदाः । देवः । आदेवे जने- देवपर्यन्तजने । दिधिषाय्यः- धारकः । भूत्- भवति । तम् । सुद्योत्मानम्- शोभनदीप्तम् । सुवृक्तिम्- सुष्ठु रक्षसां वर्जयितारम् । विशाम्- प्रजानाम् । अतिथिम् । सुप्रयसम्- शोभनान्नम् । अग्निम्- पावकं सर्वभूतहितक्रतुम् । वः- युष्मदर्थम् । हुवे- आह्वये ॥१॥

इमं विधन्तौ अपां सधस्थे द्वितादधुर्भृगवो विक्ष्वाश्योः।

एष विश्वान्यभ्यस्तु भूमा देवानामग्निररतिर्जीराश्वः ॥ २.००४.०२

इमम्- एनमग्निम् । विधन्तः- परिचरन्तः । अपाम्- मूलशक्तिधाराणाम् । सधस्थे- सधने । आयोः- यजमानस्य । विक्षु- प्रजासु । भृगवः- तेजस्विन उपासकाः । भृक् ज्वाला । तथा सहोत्पन्ना भृगव इति शब्दकल्पद्रुमे । द्विता- द्विधा अभ्युदये निःश्रेयसे च । अदधुः- धृतवन्तः । देवानाम्- द्योतनशक्तीनाम् । अरतिः- ईश्वरः । अग्निः । जीराश्वः- क्षिप्रप्राणः । एषः- अयमग्निः । भूम- स्वविस्तारेण । विश्वानि- सर्वाणि । अभि अस्तु- व्याप्नोतु ॥२॥

अग्निं देवासो मानुषीषु विक्षु प्रियं धुः क्षेप्यन्तो न मित्रम्।

स दीदयदुशतीरूम्या आ दक्षाय्यो यो दास्वते दम् आ ॥ २.००४.०३

क्षेप्यन्तः- गतिमन्तः । मित्रं न- सखायमिव । देवासः- देवाः । अग्निम्- पावकं सर्वभूतहितक्रतुम् । प्रियम् । मानुषीषु विक्षु- मनुष्यप्रजासु । धुः- स्थापितवन्तः । सः- असावग्निः । दक्षाय्यः- समर्थः ।

दास्वते- दात्रे । दमे- तस्य सद्ने । आ- आभिमुख्येन । उशतीः- कामयमानाः । ऊर्म्याः- अपो
मूलशक्तिधाराः । आ दीदयत्- उद्दीपितवान् ॥३॥

अस्य रुणा स्वस्येव पुष्टिः संदृष्टिरस्य हियानस्य दक्षोः ।

वि यो भरिभ्रदोषधीषु जिह्वामत्यो न रथ्यो दोधवीति वारान् ॥ २.००४.०४

अस्य- एतस्याग्नेः । पुष्टिः । स्वस्येव- आत्मन इव । आत्मेव शेव इति श्रुतेरग्नेः
सर्वभूतहितक्रतोरात्मौपम्यम् । रुणा- रमणीया । अथवायमनन्वयालंकारः । अस्य- एतस्य ।
हियानस्य- समृद्धिं गच्छतः । दक्षोः- दाहकस्य । संदृष्टिः- सन्दर्शनमपि पुष्टम् । यः । ओषधीषु-
वीरुत्सु भौमभोगेषु । जिह्वा- ज्वालाम् । वि- विसृजन् । भरिभ्रत्- क्रीडति । रथ्यः- रंहणशीलः ।
अत्यः- अश्वः । वारान्- स्ववालान् । दोधवीति न- कम्पयतीव । ॥४॥

आ यन्मे अर्भ्वं वनदः पनन्तोशिग्भ्यो नामिमीत वर्णम् ।

स चित्रेण चिकिते रंसु भासा जुजुवाँ यो मुहुरा युवा भूत् ॥ २.००४.०५

मे- मम । यत् । अर्भ्वम्- अग्न्याख्यं महत्त्वम् । वनदः- सम्भक्ताः । आ- आभिमुख्येन । पनन्त-
स्तुवन्ति । उशिग्भ्यः- कामयमानेभ्यः । वर्ण- रूपम् । नामिमीत- प्रकटयति च । सः । चित्रेण-
विचित्रेणासाधारणेन । भासा- प्रकाशेन । रंसु- रमणीयासु भावनासु । चिकिते- प्रज्ञायते । यः ।
जुजुवान्- जीर्णो भूत्वा । मुहुः- पुनः । युवा- अभिनवः । आ भूत्- भवति ॥५॥

आ यो वना तातृषाणो न भाति वार्ण पथा रथ्येव स्वानीत् ।

कृष्णाध्वा तपू रण्वश्चिकेत द्यौरिव स्मयमानो नभौभिः ॥ २.००४.०६

यः । वना- वनानि भौमभोगान् । तातृषाणो न- तृष्णायुक्त इव । आ भाति- भासयति दहति । पथा-
प्रवणमार्गेण । वार्ण- उदकमिव सरति । रथ्येव- रंहणशीलोश्च इव । स्वानीत्- शब्दं करोति ।
कृष्णाध्वा- धूमादिमार्गः । तपुः- अर्चिरादिमार्गः । रण्वः- रमणीयः । चिकेत- ज्ञायते ।

नभोभिः- ग्रहनक्षत्रान्तरभूतावकाशविशेषैः । स्मयमानः- प्रकाशमानः । द्यौरिव- नभ इव ।
चित्ताकाशप्रणालीविशिष्टचिदाकाश इव भाति ॥६॥

स यो व्यस्थादभि दक्षदुर्वी पशुनैति स्वयुरगोपाः ।

अग्निः शोचिष्माँ अतसान्युष्णन्कृष्णव्यथिरस्वदयन्न भूम ॥ २.००४.०७

यः । सः । व्यस्थात्- अधितिष्ठति । उर्वी- विस्तारभावनायाम् । अभि दक्षत्- प्रवर्धमानो भवति ।
स्वयुः- आत्मयोगयुक्तः । अगोपाः- स्वराट् । पशुः- क्रान्तदर्शी । पश्यतीति पशुरिति यास्कः ।
नैति- इव सरति । अग्निः- पावकः सर्वभूतरत्युद्भूतसङ्कल्प इत्याध्यात्मिके । शोचिष्मान्- दीप्तः ।
अस्वदयन्न- आस्वादयन्निव । अतसान्- तरून् भौमभोगान् । उष्णन्- तापयन् । कृष्णव्यथिः-
अर्चिरादिगमनार्थं धूमादिमार्गतापकः । भूम- स्वविस्तारेण भवति ॥७॥

नू ते पूर्वस्यावसो अधीतौ तृतीये विदथे मन्म शंसि ।

अस्मे अग्ने संयद्वीरं बृहन्तं क्षुमन्तं वाजं स्वपत्यं रयिं दाः ॥ २.००४.०८

नु- क्षिप्रम् । ते- तव । पूर्वस्य- सनातन्याः । अवसः- कान्त्याः । अधीतौ- ध्याने । तृतीये विदथे-
त्रिदिवसम्बन्ध्युपासने । मन्म- मननम् । शंसि- भवते प्रशंसितम् । अग्ने- पावक सर्वभूतहितक्रतो ।
अस्मे- एतस्मै । संयद्वीरम्- नियमितवीर्यम् । बृहन्तम्- महत् । क्षुमन्तम्- मन्त्रयुक्तम् । वाजम्-
गतिशीलम् । स्वपत्यम्- शोभनसन्ततिसम्पन्नम् । रयिम्- दानयोग्यधनम् । दाः- देहि ॥८॥

त्वया यथा गृत्समदासो अग्ने गुहा वन्वन्त उपराँ अभि ष्युः ।

सुवीरासो अभिमातिषाहः स्मत्सूरिभ्यो गृणते तद्वयो धाः ॥ २.००४.०९

अग्ने- पावक सर्वभूतहितक्रतो । सुवीरासः- शोभनवीर्यसम्पन्नाः । अभिमातिषाहः-
अहङ्कारबाधकाः । त्वया- भवता । यथा । गृत्समदासः- ज्ञानानन्दमया उपासकाः । गुहा-
हृदयगुहायाम् । उपरान्- स्थिता रमणीयभावनाः । अभि ष्युः- व्याप्नुवन्ति । वन्वन्तः- भजन्तः ।

तथा । सूरिभ्यः- विद्वद्भ्यः । गृणते- स्तुवते । तत् । स्मत्- प्रशस्तम् । वयः- अन्नम् । धाः-
धारय ॥९॥

Dr. Rangraji